

Samen op (onder)zoek

Participatieve methodieken voor geëngageerde
onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder - Lieselot Degraeve
Bas Dikmans - Silke Marynissen

COLOFON

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers

Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen (redactie)

Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Educatiewetenschappen

Brussel

ISBN 9789077130162

Eerste versie

@ 2025 Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder duidelijke bronvermelding. Overname van tekst is toegestaan mits de oorspronkelijke auteur(s) en titel expliciet worden vermeld, zowel van het boek als van het betreffende hoofdstuk. Het is niet toegestaan de inhoud te wijzigen of voor commerciële doeleinden te gebruiken zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s).

Vormgeving: Lieselot Degraeve

Illustraties: Zoë Claessens

www.samenoponderzoek.be

Licentie

Samen op (onder)zoek: participatieve methodieken voor geëngageerde onderzoekers en praktijkwerkers © 2025 by Liesbeth De Donder, Lieselot Degraeve, Bas Dikmans, Silke Marynissen is licensed under CC BY-NC-ND 4.0. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

HET MAN'AIGE-PROJECT: ZORGZAME VERBINDINGEN TUSSEN BUURTGEBRUIKERS EN BEWONERS

OCTAVIA KINT, LIESBETH DE DONDER

Sta je soms stil bij zorgzaamheid in je omgeving en wie daarbij betrokken kan zijn? In heel wat wijken vertoeven niet alleen bewoners, maar zijn ook buurtgebruikers aanwezig zoals winkeliers, mensen die er werken, kinderen op school, bezoekers van publieke en culturele instellingen, enzovoort. Het project MaN'Aige onderzoekt hoe die buurtgebruikers kunnen bijdragen aan zorgzaamheid en verbinding in de Brusselse wijken Martelaars en Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw. We pasten heel wat participatieve onderzoeksmethodieken toe in dit co-creatief onderzoek.

1. INLEIDING

MaN'Aige startte op initiatief van lokaal diensten-centrum Het Anker in de Brusselse Vijfhoek, dat diensten en activiteiten organiseert voor Brusselse ouderen uit de buurt. Het Anker wilde haar diensten uitbreiden naar de nabijgelegen wijken Martelaars en Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw, en deed daar enkele opvallende vaststellingen. Ten eerste waren er naast bewoners heel wat buurtgebruikers aanwezig die niet in de wijk wonen maar er wel gebruik van maken, zoals winkels, bedrijven, organisaties, scholen, enzovoort. Buurtgebruikers namen het overgrote deel van de bebouwde oppervlakte in en er was een lagere bevolkingsdichtheid dan in andere buurten in de Brusselse Vijfhoek. Ten tweede waren er weinig nabije diensten en voorzieningen gericht op bewoners in beide wijken. Ten slotte waren de twee wijken omgeven door harde grenzen en hoogteverschillen, wat toegankelijkheid niet evident maakte.

Het Anker ligt buiten de twee wijken maar wilde er wel meer zorgzaamheid uitbouwen. Daarvoor startte ze het onderzoeksproject MaN'Aige, samen met de Vrije Universiteit Brussel, Odisee hogeschool, Maison Médicale Enseignement en Kenniscentrum Welzijn, Wonen, Zorg.

MaN'Aige stelde voorop dat je eerst aan verbindingen moet werken om zorgzaamheid te bekomen. Een zorgzame buurt bestaat uit een netwerk van mensen en activiteiten die de wijk veerkrachtig maken. Daarom was verbinding het centrale thema van MaN'Aige. Het doel was om te onderzoeken hoe verbinding tussen buurtgebruikers en bewoners kon bijdragen aan een zorgzame buurt.

2. CO-CREATIEF ONDERZOEK IN DE PRAKTIJK

MaN'Aige werd gefinancierd door Innoviris Co-creatie en was dus een co-creatief onderzoek, wat nauw samenhangt met participatief onderzoek. Gebaseerd op de literatuur draaide co-creatief onderzoek bij MaN'Aige om de volgende drie principes (Kint et al., 2025):

- Het onderzoek had als doel om maatschappelijke verandering te bevorderen.
- Daarvoor was er samenwerking nodig tussen academische en niet-academische actoren.
- Gedeeld eigenaarschap en betrokkenheid waren essentieel.

Het doel van co-creatief onderzoek is niet alleen om een bepaalde situatie te begrijpen of beschrijven, maar ook om sociale actie en verandering teweeg te brengen. In het MaN'Aige-project was de achterliggende ambitie om een zorgzamere, meer leefbare omgeving te creëren voor iedereen die er woont of vaak in de buurt aanwezig is.

In een co-creatief onderzoek is de academische onderzoeker niet de enige onderzoeker, maar deel van een groep co-onderzoekers die in elke stap van het proces betrokken zijn. Medewerkers van Odisee, Het Anker, Maison Médicale Enseignement en de Vrije Universiteit Brussel en een bewoner van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw zaten in het comité van co-onderzoekers. Zij kwamen regelmatig samen en volgden het proces op. Het was de bedoeling dat co-onderzoekers eigen talenten en ideeën aanbrachten, kennis deelden en deelnamen aan de acties en beslissingen in het onderzoek, van de ontwikkeling van de onderzoeksvraag tot de verspreiding van de resultaten en alles daartussen.

Hoewel projecten proberen de principes na te streven, brengt co-creatief onderzoek in de praktijk heel wat uitdagingen en onverwachte wendingen met zich mee. Co-creatief onderzoek beperkt zich niet tot de toepassing van participatieve methodes, maar vereist een andere manier van werken die bestaande machtsverhoudingen in vraag stelt. Het begint bij een zin om samen te werken en samen na te denken.

Om een beeld te geven van wat mogelijk is in co-creatief onderzoek, lichten we ter inspiratie een aantal participatieve methodieken toe uit de verschillende onderzoeksfases. Het doel van deze methodes was om co-onderzoekers en andere actoren

uit de buurt te betrekken in het onderzoek en bij te dragen aan verbinding in de buurt. Daarbij geven we mee dat de verschillende onderzoeksfases elkaar niet zozeer lineair opvolgden, maar door elkaar verweven waren.

2.1. Co-design: buurtanalyse met wijkwandelingen en workshops om het onderzoeksopzet vorm te geven

In de co-designfase gaven we het onderzoek vorm en bepaalden we de onderzoeksvragen. We startten met een grondige buurtanalyse waarin we de huidige stand van zaken in de wijken observeerden en inzicht kregen in de noden van de buurt. We voerden een literatuurstudie uit en verzamelden heel wat statistische gegevens, maar we trokken er ook op uit in de wijken met de Maebarfiets en voor een troevenwandeling. In latere fases in het project pasten we onze vragen aan, bijvoorbeeld aan de hand van co-creatieworkshops en informele ontmoetingen.

Enquête met de Maebar

Voor een eerste wijkverkenning trokken studenten Agogische Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel erop uit in de wijk met de Maebar, een elektrische fiets die uitvouwbaar is tot koffiebar. Samen met lokaal dienstencentrum Het Anker hadden de studenten vooraf een vragenlijst gemaakt om af te nemen bij de mensen uit de wijken. Op het Muntplein stelden ze de Maebar op en onder het genot

van een kopje koffie of thee vulden passanten de vragenlijst in. In een latere fase gebruiken co-onderzoekers de Maebar opnieuw om fysiek aanwezig te zijn in de wijk en maakten ze vooral vluchtige contacten.

Co-creatieworkshops

Tijdens het hele onderzoek waren er co-creatieworkshops met bewoners en buurtgebruikers uit de wijk, waaronder mensen die niet betrokken waren bij het comité van co-onderzoekers. De workshops gingen bijvoorbeeld over de sterktes van de buurt en de dromen en wensen voor de buurt.

Troevenwandeling

Een andere manier om de wijken te verkennen waren de drie troevenwandelingen. Het doel van die wandelingen was enerzijds om troeven van de wijk in kaart te brengen, zowel in het perspectief van bewoners als van verschillende types gebruikers. Anderzijds wilden we via de wandeling een gebruiker en een bewoner samenbrengen in een gemeenschappelijke activiteit. Het idee voor de wandeling kwam van de vaststelling bij deelnemers dat het uitgangspunt van het project te negatief was. Ze wilden aantonen er al heel wat bestond en gaande was in de wijk.

Bij elke wandeling waren een of twee co-onderzoekers van MaN'Aige aanwezig en een of meerdere deelnemers. De centrale vraag was: 'Kan je ons rondleiden in de wijk, en ons tonen waar voor jou de troeven liggen van de wijk?' Dat kon een persoon, een plek, een activiteit, een gebouw, een verhaal ... zijn. Tijdens de wandeling trokken de begeleiders foto's van de aangeduide troeven en stelden ze bijkomende vragen. Na de wandeling werd tijdens een nabespreking het afgelegde traject overlopen en voegden we eventuele aanvullingen toe.

2.2. Co-onderzoek: living labs en reflectie

De co-onderzoeksfase bestond uit acties in *living labs* en reflectiemomenten. In deze fase wilden we onderzoeken hoe we tussen buurtgebruikers en bewoners verbindingen konden bouwen die bijdragen aan een zorgzame buurt. Daarvoor organiseerden we zes living labs: plaatsen of initiatieven waar we konden experimenteren met allerlei methodieken, waar we acties konden uitvoeren en ontmoeting konden stimuleren. De living labs leidden tot nieuwe buurtanalyses, reflecties en tot het opnieuw aansturen van de acties.

Smetcoren et al. (2018, p. 101) omschrijven een living lab als 'een experimentele omgeving waarin nieuwe innovatieve technologieën, diensten en producten getest kunnen worden. Dergelijke labs profiteren van het feit dat eindgebruikers en belanghebbenden betrokken zijn bij de ontwikkeling, het testen en de evaluatie van innovatieve ontwikkelingen in een realistische omgeving.'

In de living labs gingen we bijvoorbeeld aan de slag met een gedeelde moestuin voor de buurt, mogelijkheden tot vergroening in de wijk, toegankelijkheid voor minder mobiele personen, en studenten oogzorg van Odisee die gratis oogmetingen gaven aan cursisten van Bruxelles Formation, een opleidingscentrum in de wijk.

De living labs hadden een dubbele functie. Enerzijds waren het experimenten waar de co-onderzoekers onderzochten hoe verbinding ontstaat tussen buurtgebruikers en bewoners. Anderzijds kwamen de experimenten tegemoet aan concrete behoeften uit de buurt. Het uiteindelijke doel was een zorgzamere buurt creëren, maar het directe resultaat van de labs was dat nieuwe verbindingen ontstonden. We pasten verschillende methodieken toe tijdens de living labs om deelnemers te betrekken en om ideeën te verzamelen.

2.2.1 Verschillende toepassingen van kaarten

Een van deze methodieken was werken met ver-

schillende soorten kaarten. In het living lab Toegankelijkheid gebruikten we kaarten in combinatie met wandelingen om ontoegankelijke plekken in de wijk te bepalen voor minder mobiele personen. In het lab Cultuur werkten we met kaarten om potentiële groene ruimtes te identificeren. We gebruikten daarvoor Framacarte, een online tool waar je zelf gegevens in kaart kan brengen.

In het lab Res'O, dat als doel had om de wijk te verbeteren op vlak van leefbaarheid, gebruikten we kaarten niet alleen om plekken te identificeren, maar ook als interactieve tool om gesprekken op gang te brengen. We hingen grote kaarten van de wijk in de inkomhallen van appartements- en kantoorgebouwen. Daarop konden voorbijgangers in het gebouw de plaatsen aanduiden die ze als aangenaam of onaangenaam ervaarden. Daarna werden bewoners en buurtgebruikers uit de gebouwen uitgenodigd om te reflecteren over de aangeduide probleemzones op de kaarten en om oplossingen te formuleren.

Ten slotte waren kaarten een handig middel om verbeelding te stimuleren, omdat het soms moeilijk kan zijn om je voor te stellen hoe dingen anders kunnen zijn. In het lab Groene ruimte werden er eerst wandelingen georganiseerd om mogelijke plekken te bepalen voor meer groene ruimte, die daarna werden aangebracht op een kaart via Framacarte. Daarna heeft een bewoner met Photoshoph een toekomstbeeld gemaakt van de buurt, met een groot groen dak op een betonnen parkeergarage en met groen bedekte muren. De beelden hielpen om het gesprek op gang te brengen over mogelijke transformaties in de buurt, samen met lokale politici.

2.2.2 Totem

In het lab Ontmoetingsruimte onderzochten we de noden voor ontmoetingsruimten in de buurt en de plekken met potentieel om een ontmoetingsplaats te worden. Op het Martelaarsplein en het Vrijheidsplein, twee centrale plekken in de wijken, plaatsten we een houten totem waar voorbijgangers een briefje aan konden hangen met getuigenissen, vragen of ideeën over ontmoetingsplaatsen. In het begin kwam er niemand naar de totem en moesten we voorbijgangers zelf aanspreken. Bij de meesten werkte dat goed: ze kwamen mee, vertelden hun ideeën en hingen een briefje aan de totem. Van zodra er een aantal briefjes op de totem kleefden, kwamen voorbijgangers dichterbij, stelden ze zelf voor om iets te schrijven en kwamen er nieuwe ideeën naar boven. De totem staat symbool voor iets dat alle living labs aantoonde: de publieke ruimte is een belangrijke hefboom voor verbin-

ding. Een fysieke drager waar mensen op kunnen reageren, zoals een affiche of totem, heeft als voordeel dat mensen elkaars reacties kunnen bekijken. Dat wekt nieuwsgierigheid op en werkt motiverend.

2.2.3 Reflectie over de living labs: carnets créatifs

Parallel aan de living labs waren er gezamenlijke reflectiemomenten om de inzichten en ervaringen uit de living labs te bespreken en antwoorden te zoeken op de onderzoeksvragen van het project. Ook daar gebruikten we creatieve methodieken om gesprekken te stimuleren.

Zo hadden we de *carnets créatifs*, een methode die werd ontwikkeld door een beeldend kunstenaar die in de wijk woont. Met de *carnets créatifs* onderzochten we de betekenis van verbinding in een buurt met buurtgebruikers en de verbinding in de groep co-onderzoekers. We gingen specifiek aan de slag met drie concepten: open ruimte, nabijheid/afstand en ontmoeting. Iedereen maakte zich verschillende creatieve technieken eigen, zoals tekenen of schilderen, en koos een persoonlijk object naar keuze en bracht het project: een wiel, een deurbel, een olielamp ... We bespraken elkaars werk en er kwamen nieuwe visies op zorgzame buurten aan bod. We interpreteerden de wijk als een zee waarop verschillende bootjes varen. Grote tankers en kleine zeilbootjes die proberen de grote boten te ontwijken. De afdruk van een tekening op de andere bladzijde leerde ons dan weer over de afdruk die wij achterlaten in de wijk. Dankzij de *carnets créatifs* dachten we anders na over het project en onze aanpak in de wijken. We leerden elkaar beter kennen, ieder met zijn of haar eigen visie en motivatie om aan het project deel te nemen. Het is de tijd en moeite waard om te werken aan de groepsdynamica.

miek en om creatief aan de slag te gaan. Het biedt een enorme meerwaarde aan de kennisopbouw en het verdere verloop van een project.

Tijdens de sessies benadrukte de kunstenaar het belang van plezier maken en het loslaten van vastgeroeste denkpatronen. De werksessies werden afgewisseld met collectieve discussiemomenten, waarin we elkaars werk bespraken. Hierdoor ontstonden nieuwe visies op onze onderzoeksvragen en werd er ruimte gecreëerd om kritisch te reflecteren op onze eigen posities en vooronderstellingen.

2.3 Co-analyse: iteratief proces in workshops

Ook in de analysefase van het onderzoek, na de experimenten in de living labs, gingen we samen aan de slag. We werkten in meerdere analysesessies, telkens over een ander onderwerp: verbinding die bijdraagt aan zorgzaamheid, de rol van buurtgebruikers, of co-creatie.

Eerst verzamelde de onderzoeker al het nodige materiaal: transcripties van interviews en van de maandelijkse bijeenkomsten, rapporten en kaarten die werden gebruikt in de living labs, gevolgd door inzichten en ervaringen van elke co-onderzoeker. Daarna volgde een iteratief proces waarbij ieder-

een individueel het materiaal las en codeerde, en daarna samen analyseerde. Elke co-onderzoeker las delen van het materiaal en kende bepaalde codes toe voor thema's die terugkeerden of die betekenisvol waren. Daarna werden de thema's verzameld en gezamenlijk besproken, eerst in kleine groepjes, daarna in grote groep met iedereen.

Op basis van die groepsgesprekken verzamelden we een algemene codelijst. Vervolgens werkten we opnieuw individueel om uit het materiaal nog elementen toe te voegen aan de lijst. Daarna stemden we op de meest interessante thema's om op verder te werken in kleinere groepjes. Uiteindelijk kwamen we tot enkele thema's met betrekking tot de onderzoeksvraag die de basis vormden voor het eindrapport.

3. TOT SLOT: DURF EXPERIMENTEREN EN WEES NIET BANG OM TE FALEN

Dankzij het MaN'Aige-project deden we waardevolle ervaring op met heel wat methodieken om participatief aan de slag te gaan met de buurt. Het is belangrijk om veel verschillende methodieken uit te proberen om te zien wat werkt, zoals een trial and error. Als na een tijd blijkt dat een bepaalde manier van werken niet de verwachte resultaten

oplevert, of als het toch moeilijker blijkt om mensen te betrekken, schrik er dan niet voor terug om iets anders uit te proberen. Reflectie en actie wisselen elkaar dan ook continu af en zijn geen strikt opeenvolgende fases. Na actie kan een nieuwe reflectiefase komen om een nieuwe actie te plannen of bij te sturen.

Denk daarbij wel altijd na over het doel van de methode of van een bepaalde manier van werken, en hoe dat past in het grotere geheel. Participatieve methodes dienen in de eerste plaats om betrokkenheid en gedeeld eigenaarschap van deelnemers te verhogen, en niet om instrumenteel ingezet te worden. De manier waarop men samenwerkt heeft invloed op hoe deelnemers zich thuis voelen in een proces en hierin een rol kunnen spelen. De kaarten in het living lab Cultuur waren bijvoorbeeld deel van een breder initiatief om meer groen te brengen in de wijk waarbij verschillende bewoners en buurtgebruikers samenwerkten.

Verder willen we benadrukken dat het in projecten die zich richten op een buurt belangrijk is om fysiek aanwezig en zichtbaar te zijn in de buurt. Participatieve methodes kunnen daarvoor dienen, zoals een totem, wandelingen, kaarten en ontmoetingsplaatsen, maar een duurzame aanwezigheid en verankering is daarbij essentieel.

MEER OVER MAN'AIGE

Wil je meer leren over co-creatief en participatief aan de slag gaan in je buurt? Ontdek het hele verhaal van MaN'Aige in het cahier 'De verborgen spelers in een zorgzame buurt' van Kenniscentrum Welzijn, Wonen, Zorg.

www.kenniscentrumwwz.be

REFERENTIES

Degraeve, L., Kint, O. en Boussart, K. (2022). *Cahier 20: De verborgen spelers in een zorgzame buurt. Bouwen aan zorgzaamheid met buurtgebruikers*. Brussel: Kenniscentrum Welzijn, Wonen, Zorg. <https://www.kenniscentrumwwz.be/kennisbank/cahier-20-de-verborgen-spelers-in-een-zorgzame-buurt>

Smetcoren, A. S., De Donder, L., Duppen, D., De Witte, N., Vanmechelen, O., & Verté, D. (2018). Towards an Active Caring Community in Brussels. In T. Buffel, S. Handles, & C. Phillipson (Eds.), *Age-friendly communities: A Global Perspective* (pp. 97–118). Policy-Press. <https://doi.org/10.46692/9781447331322.007>

Kint, O., Duppen, D., Vandermeersche, G., Smetcoren, A.S. & De Donder, L. (2025). How 'co' can you go? A qualitative inquiry on the key principles of co-creative research and their enactment in real-life practices. *International Journal of Social Research Methodology*, 28(1), 87-103. <https://doi.org/10.1080/13645579.2024.2301847>